

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Сучасна географічна наука часто декларує гуманістичність свого спрямування, що проявляється у комфортності умов проживання, умов функціонування людей та людського суспільства загалом. У цьому контексті цікавим та актуальним є дослідження показників добробуту населення, що проявляється через сукупність показників, що його характеризують.

Своєчасність роботи зумовлена дефіцитом пропозицій з боку суспільно-географічних дисциплін щодо покращення середовища проживання, механізмів реалізації ідеї соціально-орієнтованої держави, формування адекватної потребам та інтересам населення конкретних регіонів, впровадженню виваженої, а головне – ефективної соціально-економічної політики.

Розробка методологічних основ і методики суспільно-географічних досліджень соціально-географічного напрямку як об'єктивно існуючої регіональної сукупності соціально-економічних, екологічних, соціально-культурних умов, в яких живуть та намагаються реалізувати свої потреби люди, формуються певні соціальні, соціально-побутові та інші характеристики соціальних регіональних соціумів.

Загалом деякі аспекти окресленої проблематики вже мали деяке своє висвітлення в сучасній географічній літературі, але зазвичай ці дослідження мали фрагментарний або несистемний характер. Дослідження окремих компонентів соціальної сфери з сучасних позицій подано в працях цілої низки українських науковців, серед них варто згадати М.В. Багрова, Л.М. Немец, Л.Т. Шевчук, О.І. Шаблія, а також Г. Волинський, І.В. Гукалова, Л.Ф. Жовнір, С.М. Жовнір, Т.В. Панасенко, В.І. Куценко, Л.Г. Богуш, О.А. Комарова, Я.В. Остафійчук та ін.

В процесі підготовки даної публікації була спроба визначити сукупність показників, що можуть характеризувати рівень добробуту населення, на їх основі сформувані інтегративний показник через систему індексів, які дозволять максимально широко та всесторонньо описати розвиток соціальних показників, що впливають та визначають добробут населення.

Композиція соціально-географічних процесів формується з виділенням груп процесів, кожен з яких важливий не тільки тому, що дає уявлення про масштаби соціального розвитку та загального добробуту населення певної території, суспільну та екологічну активність соціально-економічного та соціально-політичного розвитку, але й певним чином характеризує прогресивність та сучасність розвитку, його відповідність принципам збалансованості, конкурентоспроможності й безпеки населення.

Розробка моделі оцінки показників соціального розвитку передбачає поетапну інтеграцію вихідних показників в проміжні інтеграційні індекси, що характеризує різні складові цього процесу.

Так, було попередньо виділено такі групи інтеграційних соціально-географічних показників:

- індекс рівня здоров'я;
- індекс забезпеченості освітньо-культурними послугами;
- індекс функціонування фінансово-банківської сфери та рівня доходів та витрат населення;
- індекс розвитку побутово-житлового комплексу;
- індекс розвитку торгівельного комплексу;
- індекс неблагополуччя.

Для оцінки кожної з груп використовувався механізм агрегування вихідних показників. Так, при оцінці забезпеченості населення освітньо-культурними послугами оцінюється не

стільки їх розосередженість (хоча в сучасних умовах і цей показник відіграє далеко не другорядне значення), оцінювалась залученість дітей до дошкільних закладів та показник завантаженості дошкільних навчально-виховних закладів, кількість учнів в загальноосвітніх закладах в розрахунку на одного вчителя та частка та кількість учнів, що навчались в 10-12 класах та здобували професійну освіту, кількість книговидач книжок в розрахунку на одного мешканця, частота завантаженості клубно-відпочинкових установ. Таким чином, інтелектуальний розвиток населення регіону залежить від системи освіти, науки, комп'ютерного та інформаційного забезпечення. В Тернопільській області індекс культурно-освітніх послуг коливається від 2,3 (м. Тернопіль) до 0,65 (якщо ж відкинути обласний центр, то ця різниця суттєво зменшиться і буде коливатись в межах 0,65-0,9).

Рівень здоров'я населення регіону є важливим складником оцінки добробуту населення, оскільки визначає здатність людини до праці – стиржневого виду життєдіяльності. Загалом подаються низькі оцінки стану здоров'я населення, що є свідченням наявності значних проблем в цьому секторі. Недостатній рівень зумовлений багатьма чинниками: низьким рівнем життя переважної більшості населення, нестачею коштів на якісне медичне обслуговування, недоступність його для більшості жителів сільської місцевості, рівнем санітарної культури населення, ставленням до свого здоров'я, геоecологічною ситуацією, умовами праці на підприємствах різних галузей. Індекс рівня здоров'я в Тернопільській області коливається від 0,6 (Підгаєцький, Шумський, Заліщицький райони) до 1,3 (м. Тернопіль).

Для формування індексу функціонування фінансово-банківської системи та рівня дохідності та витрат населення оцінювалась кількість фінансових установи (банківських філій та представництв кредитних спілок) на території районів та в розрахунку на число мешканців, рівень заробітної плати та її купівельна спроможність. Інтегральним показником соціального благополуччя є доходи населення, які є важливим джерелом задоволення особистих потреб. Грошові доходи включають надходження у вигляді оплати праці, доходи від підприємницької діяльності, пенсії, стипендії на різні допомоги, доходи від власності, надходження від продажу продуктів особистого підсобного господарства. Диференціація населення за рівнем доходів залишається вагомою в розрізі регіонів, містких поселень та сільської місцевості. Підвищення цін на споживчі товари, незважаючи на збільшення заробітної плати, є лімітуючим чинником щодо зростання життєвого рівня переважної більшості населення. Саме цей індекс має в області максимальні коливання – від 4,3 в обласному центрі до 0,43 в Підгаєцькому, Ланівецькому та Підволочиському районах.

Індекс розвитку побутово-житлового комплексу оцінювався через кількість побудованих та зданих в експлуатацію житлових приміщень, темпи введення житлових площ в окремих регіонах, забезпеченість житловими площами населення (в розрахунку на одного мешканця) та динаміку зміни вирішення житлових проблем через призму руху черги тих, що потребують покращення житлових умов. Цей індекс в тернопільській області знаходиться в межах 0,6-1,7.

Індекс розвитку та функціонування торгівельного комплексу оцінюється через показники забезпеченості площами торгівельних приміщень та площами ресторанних закладів, їх товарообігом в розрахунку на одного мешканця (індекс розвитку та функціонування торгівельного комплексу в межах області – 0,65-1,5).

Індекс соціального неблагополуччя виявляється передусім у рівні злочинності, що часто корелюється із загальною соціально-економічною ситуацією, залежить від рівня добробуту населення, зокрема від рівня зайнятості та безробіття, забезпеченості населення необхідними матеріальними благами та послугами, рівня їх споживання. Соціально-економічна ситуація та рівень добробуту населення регіонів впливають на емоційно-психологічний стан її мешканців. У більшості випадків девіантна поведінка населення є опосередкованим наслідком соціального становища, яке його не влаштовує (бідність,

злиденність, відсутність роботи). Суттєво завищеним цей індекс є в м. Тернополі – 2,3 і набагато нижчий в тих адміністративних районах, де суттєво переважає частка сільського населення – Підгасцький, Зборівський, Шумський, Ланівецький – 0,7.

Таким чином, для визначення інтегрального показниками рівня добробуту населення нами було складено та опрацьовано матрицю з 27 таблиць в яких була можливість оцінити 43 показники, що давали кількісні та якісні характеристики окреслених напрямків соціальної сфери (за браком обсягів статті їх тут не приводиться). На їх основі було зроблено спробу узагальнення цих показників в формі інтегрованих індексів. В межах Тернопільської області адміністративні одиниці вищого рівня таким чином можна згрупувати за рівнем соціального розвитку та добробуту населення:

Регіони	Їх соціально-географічні характеристики
<i>м. Тернопіль</i>	обласний центр, концентроване зосередження переваг з особливою сприятливістю соціально-культурного розвитку населення, достатньо високим рівнем життя, найпозитивнішими показниками з усіх складових соціально-географічних процесів, показниками сформованості інфраструктури та житлового благоустрою
<i>Теребовлянський, Бучацький, Кременецький, Чортківський, Тернопільський райони</i>	регіони з загалом позитивними показниками соціального розвитку, високим індексом освітньо-культурного показника та достатньо сприятливою фінансово-економічною ситуацією
<i>Збараський, Підволочиський, Бержанський, Гусятинський, Заліщицький, Борщівський райони</i>	зниженням показників житлової та інфраструктурної забезпеченості
<i>Підгасцький, Шумський, Ланівецький, Монастириський райони</i>	малоурбанізовані території з незначним показником фінансової системи, низьким рівнем життя, дисбалансом освітньо-культурної

Висновки. Оцінка соціального добробуту населення окремого регіону обов'язково потребує комплексного аналізу. Його проведення можливе за умови формування цілісної картини, що характеризує добробут населення і досягти цього можна за рахунок запровадження інтегральних індексів, які формуються на основі аналізу кількісних та якісних показників основних сфер життєдіяльності – сфери охорони здоров'я, культурно-освітньої, житлово-комунальної, фінансово-банківської, торгівельної, сфери соціального неблагополуччя. Саме на основі їх аналізу було проведення групування адміністративних територій Тернопільської області, що дозволило зробити висновок про рівень добробуту населення області з їх подальшими типологічними ознаками-узагальненнями. Вони можуть послужити основою для розробки перспективних планів розвитку соціальної сфери загалом і покращення добробуту населення окремих територій.

Література:

1. *Багров Н.В.* География в информационном мире. – К.: Лыбедь, 2005. – 184 с.
2. *Багров Н.В.* Новая предметно-объектная сущность географии в информационном обществе // Український географічний журнал. 2008. – № 1. – С. 14-18.
3. *Волинський Г.* Про соціальну диференціацію населення // Економіка України. 2008. – № 2. – С.79-84.
4. *Гукалова І.В.* Якість життя населення: методологія аналізу та її застосування в дослідженнях розвитку регіонів України // Український географічний журнал. 2008. – № 1. – С. 48-55.
5. *Данилишин Б., Веклич О.* Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку // Економіка України. 2008. – № 2. – С.79-84.
6. *Жовнір Л.Ф., Жовнір С.М.* Розвиток сфери послуг України у контексті світових тенденцій // Географія в інформаційному суспільстві. Зб. Наук. Праць. У 4-х тт. – К.: ВГЛ Обрії, 2008. – Т. II. – С.268-271.
7. *Кузишин А.В.* Формування критеріїв аналізу соціально-географічних процесів в Україні // Географія. Економіка. Екологія. Туризм: Регіональні студії. Збірник наукових праць / За ред. *І.В. Смеля.* – Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2008. – С.49-56.3
8. *Куценко В.І., Богуш Л.Г., Комарова О.А., Остафійчук Я.В.* Гуманітарна сфера: питання теорії і практики / За ред. *В.І. Куценко.* – К.: Наук. світ, 2002. – 371 с.

9. *Немець Л.М.* Стійкий розвиток: соціально-географічні аспекти (на прикладі України): Монографія. – Харків: Факт, 2003, 383 с.
10. *Панасенко Т.В.* Аспекти соціогеографічних досліджень в контексті гуманізації географії // Географія в інформаційному суспільстві. Зб. Наук. Праць. У 4-х тт. – К.: ВГЛ Обрії, 2008. – Т. IV. – С.35-36.
11. *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 545 с.
12. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2006 рік. / За ред. *В.Г. Кирича*. – Тернопіль, 2007. – 455 с.
13. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2007 рік. / За ред. *В.Г. Кирича*. – Тернопіль, 2008. – 465 с.
14. *Шаблій О.І.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.
15. *Шевчук Л.Т.* Соціальна географія: Навч. посібник. – К.: Знання, 2007 – 349 с.

Summary:

Andriy Kuzyshyn. SOCIAL-GEOGRAPHICAL DESCRIPTION OF LEVEL OF WELFARE OF POPULATION (ON THE EXAMPLE OF TERNOPII AREA'S).

The constituents of social sphere of, are analysed which influence on the level of welfare of population; certainly role of educationally-culture's, financially-bank's, medical's, domestic-housing's, point-of-sale and housing constituent of social sphere. At an object analysis the Ternopi area's is select.

Надійшла 20.10.2008р.

УДК 338:91.312.90

Леся ЗАСТАВЕЦЬКА

**СОЦІАЛЬНА СФЕРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЛОКАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

В сучасних умовах, коли здійснюється наукове обґрунтування реформування адміністративно-територіального устрою країни, тоді значна увага приділяється активізації соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів. В цьому процесі важлива роль відводиться розвитку сфери послуг, яка значною мірою визначає якість життя людей, є важливим чинником формування нових систем розселення. Ця сфера вимагає суспільно-географічних досліджень, особливо як основи формування розселенських зв'язків (соціальних, культурно-побутових, трудових та ін.).

Основною метою даної статті є висвітлення сучасного стану розвитку соціальної сфери сільських поселень Тернопільської області і обґрунтування напрямків її подальшого розвитку у процесі формування нових систем розселення, що формуватимуться внаслідок адміністративно-територіального реформування території країни.

Вивчення системоутворювального значення соціального комплексу у формуванні розселення знайшло відображення у працях українських вчених: В.О. Джамана, А.І. Доценка, Д.О. Мотрунич, А.І. Степаненка, Я.Б. Олійника, І.В. Прокопи, О.І. Шаблія, Л.О. Шепотько та ін. Однак, ще не достатньо вивченими залишаються питання розвитку соціальної сфери в умовах трансформації суспільних відносин, передусім зміни структури і функціонування систем розселення різних таксономічних рангів. Це й обумовило актуальність даного наукового дослідження.

Важливу роль у функціональному розвитку сіл області відіграє сфера послуг. Саме вона за сучасних умов є системоутворювальною, бо надає місце праці для 21% всіх працівників у сільській місцевості. Зниження обсягів споживання різних видів послуг, зумовлене зниженням рівня життя селян у роки соціально-економічної кризи, призвели до деякого занепаду цієї галузі, до погіршення якості послуг. На тлі загальноукраїнських показників Тернопільська область помітно відстає щодо задоволення попиту селян на різні види послуг, має істотні недоліки ресурсного забезпечення, соціальної інфраструктури, низькі темпи оновлення матеріально-технічної бази. Через низьку зарплату і звужений спектр можливостей працевлаштування частина освічених працівників соціальної сфери залишила